

תכנון עוֹדה היא חובה של הכובש

בשנים האחרונות נכנסה הנִּכְבָּה לשיח בישראל באופן חסר תקדים. סקר דעת קהל שביצע דה-קולוניזר מראה שרוב גדול של היהודים בישראל יודעים שזו מילה בערבית שקשורה בקונפליקט הישראלי פלסטיני והיא מציינת משהו שלילי. לשינוי הדרמטי שהתרחש בהכרת המושג אחראי המיינסטרים הישראלי: הממשלה וארגון "אם תרצו". חוק הנכבה שהעבירה הממשלה ב-2011 מטרתו למנוע לימוד וציון הנִּכְבָּה והקמפיין של "אם תרצו" שהחל באותו זמן ביקש אף הוא לשקם את הכחשת הנִּכְבָּה. שניהם יצרו עניין עצום בנושא אבל אין זה אומר שרוב הישראלים יודעים מהי הנִּכְבָּה בדיוק.

עוד פחות מכך מספר הישראלים שמכירים באחריות כלשהי של ישראל לאסון של הפיכת רוב הפלסטינים לפליטים והרס רוב ישוביהם ב-1948 במטרה להקים מדינה יהודית. ומתוך אלה המבינים את חשיבות ההכרה הישראלית בנִּכְבָּה מיעוט תומך בהכרה בזכות השיבה (חק אלעֵדָה בערבית) של הפליטים הפלסטיניים כפי שמתבקש מהחוק הבינלאומי ובאופן ספציפי מהחלטה 194 שקיבלה עצרת האו"ם ב-11/12/1948.

מאז קום המדינה ניטש הויכוח המר על זכות השיבה: הציונים נגד והמתנגדים לציונות בעד. נראה שזהו ויכוח בין שני צדדים שלא מקיימים ביניהם דיאלוג קונסטרוקטיבי. ברור שמה שעומד על כף המאזניים אינו ויכוח משפטי גרידא אלא הבסיס העיקרי של המדינה היהודית, מדינה שמשמרת באמצעים חוקיים רוב יהודי ושרק יהודים יכולים להיות בה אזרחים מלאים.

כדי לצאת מהמצב הזה של העדר דיון ממשי הציע לראשונה כותב שורות אלה בכנס בנושא בנצרת בשנת 2005 שכדי לקדם את זכות השיבה יש לעסוק יותר בשיבה ופחות בזכות. בנוסף ללימוד והכרה בנכבה חיוני להתחיל לתכנן את השיבה באופן מעשי. תכנון מעשי של השיבה יתן מושג ריאלי יותר בסוגיה המאיימת על כל כך הרבה ישראלים: זכות השיבה. התכנון של שיבת הפליטים הפלסטינים מתבסס על שני עקרונות יסוד: לא עוקרים אנשים מהבתים בהם הם חיים ולכל פליטה וצאצאיה יש החופש לבחור אם לשוב בפועל או לקבל הסדר אחר כגון פיצויים כספיים.

ברוח זו החלה פעילות מרתקת לפני 10 שנים בעמותת זוכרות. נכתבו מספר טקסטים ע"י ישראלים ופלסטינים בנושא, הוצגו תערוכות וכנסים בהם הוצגו תכניות השיבה. קהילות פלסטיניות של עקורים החלו לתכנן שיבה באופן מעשי ובאקרת' וּפְרָעַם הגדילו לעשות ושבּו בפועל לכפרם בפרויקט שנמשך למעלה משנה.

פלסטינים שמתכננים שיבה נתפס כעניין טבעי אבל יהודים ישראלים שעוסקים בזה הם מתי מעט. הטקסט האחרון שידוע לנו שנכתב ע"י יהודים ישראלים בנושא היה במסגרת פרויקט של איפקרי. נועה לוי הובילה ב-2014 קבוצת עבודה שיצרה מסמך שעסק במדיניות הגירה ושיבת פליטים. שום דבר מעבר לכך לא נעשה בתחום חשוב זה בשנים האחרונות.

למה חשוב שיהודים ישראלים ישתתפו בתכנון שיבת הפליטים הפלסטיניים?

1. כי הישראלים הם (צאצאי מי) שגירשו את הפלסטינים, ולכן הם צריכים לעשות מה שניתן כדי להשיב את הפליטים. גם לסייע בתכנון השיבה.
2. כי הם נהנים מפירות העקירה של הפלסטינים ולכן יש להם אחריות לתקן את המצב ולא רק להשתתף בו כתומכים פסיביים.
3. כי הם סובלים מהעקירה של הפלסטינים בקונפליקט ארוך שנים לכן כדאי להם לפעול לשיבת הפליטים כדי לסיים את הסכסוך.
4. כי תכנון העֵדָה ילמד את הישראלים על הנכבה.
5. כי תכנון שיבה יאמן את הישראלים לחיים משותפים עם הפלסטינים. במילה "משותפים" הכוונה אינה רק לסיסמא השגורה בשמאל הציוני בישראל. הכוונה לשיתוף בתנאי שיוויון מלאים, כולל חוקי ההגירה לארץ. לא כפי שהמצב כיום במדינה יהודית. תכנון שיבת פליטים פלסטינים היא הפעולה הכי רדיקלית שניתן לעשות אל מול הפוליטיקה הציונית שמאמנת אותנו להפרדה.
6. כי כשישראלים מתכננים שיבה יש לכך אימפקט ציבורי בישראל. כשפלסטינים מתכננים שיבה הדבר נתפס כעניין "טבעי". כשישראלים מתכננים שיבה זה נתפס כיחודי, אולי חתרני, ולכן עשוי לזכות להתייחסות ציבורית משמעותית.
7. כשישראלים מתכננים שיבה יש לכך סיכויי התקבלות גבוהים יותר אצל ישראלים אחרים. כשפלסטינים מתכננים שיבה זה לא יוצר את אותה הזדהות אצל ישראלים.

8. כי שיבת הפליטים היא אינטרס של כל מי שחי בארץ ולא רק של פלסטינים. הפלסטינים צריכים להוביל את התחום אבל הישראלים שחיים כאן חייבים להיות בעלי ברית לעיצוב החיים המשותפים שיהיו אחרי הציונות.

אז מהו, אם כן, התפקיד של ישראלים שתומכים בזכות השיבה בתכנון שיבת פליטים פלסטינים?

אין כניסה לישראלים:
התחום אליו לישראלים לא צריכה להיות גישה היא לתכנון ישוב פלסטיני שיבנה. חשוב שתכנון ישוב כזה יעשה במרחב בטוח עבור הקבוצה הפלסטינית. על שאלות כגון מבנה הישוב, סגנון הבניה, מיקום האזורים המשותפים ועוד צריכים להיענות ע"י תושבי הישוב שיבנה. התערבות של ישראלים בתכנון ישוב כזה הוא מעשה פטרנליסטי שלא יעשה. ישראלים ואחרים לא פלסטינים יכולים להיות שותפים בו רק ע"פ בקשה מפורשת של בעלי העניין הפלסטינים.

יש כניסה לישראלים:
להגיב לרעיונות לתכנון שיבה של פלסטינים. ביקורת תמיד יכולה לעזור כשהיא באה מעמדת תמיכה.

חובה לישראלים:
לכל מה שאינו נוגע ישירות רק לתכנון הישוב שיבנה מחדש יש השלכות לחיי כל מי שחי בארץ וברור שלישראלים יש עניין בנושא. ישוב חדש אינו נבנה כמרחב תחום בתוך עצמו ללא נגיעה לסביבה. יש היבטים שנוגעים לחיים בסביבת אותו ישוב. אם מדובר בישוב קיים שיורחב כדי לקלוט את הפליטים שירצו לשוב, גם לזה יש השפעה סביבתית שנוגעת לחיי ישראלים ולכן הם צריכים להיות שותפים לתכנון. לדוגמא, אם יתווספו לעיר נצרת 50,000 פליטים שיבחרו לשוב לעיר, הדבר ישפיע על תושבים יהודים שחיים באזור ולכן עליהם להיות שותפים בתכנון.

התחום שאולי הכי חשוב שישראלים יהיו פעילים בו בנושא השיבה הוא בהכנת הישראלים לשיבת הפליטים. עליהם לקיים פעילויות מקדמות שיבה בקרב ישראלים. למשל לבצע סקר או קבוצות מיקוד ודיון לקראת שיבה בהם יבדקו עמדות הישראלים לקראת השיבה ולמציאות שתהווה לאחריה. פעילויות כאלה יאפשרו עבודת הכנה ממוקדת לקראת השיבה שכרוכה בשינוי דרמטי עבור הישראלים. למשל חשוב להתייחס לפחדים של ישראלים בעניין.

פעילות אפשרית נוספת היא להביא את עמדות הפלסטינים בנושא השיבה בפני ישראלים. זה חשוב כי בד"כ הנושא מוצג בפני ישראלים ע"י מי אינם תומכים בשיבה, מנהיגי ציבור "מומחים" בתקשורת ואקדמאים. אלה יוצרים מצג לפיו הפלסטינים שישבו מהווים סיכון דמוגרפי, בטחוני, אנטי דמוקרטי ועוד. לישראלים תומכי שיבה יש תפקיד חשוב ביצירת מצג אחר, מאוזן יותר. מצד אחד לא להציג תמונה אידיאלית שצפויה אחרי השיבה ויחד עם זאת להציע התמודדות עם הפחדים שמונעים כל תזווה בכיוון חיוני זה.

תכנון שיבת פליטים פלסטינים זו פוליטיקה אוטופית שמאפשרת חשיבה על האפשרי, מעבר לסדר הקיים. היא מאפשרת תקווה במציאות שהאופק שלה נראה ללא מוצא.